

**THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF LOANWORDS IN UZBEK
LINGUISTICS**

Abdujabbarova Feruza Abdunazarovna

Associate Professor, Department of Pedagogy of Lifelong Learning Oriental
University PhD in Philological Sciences

E-mail: feruzaabdujabbarova@yandex.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9348-8484>

Farmonova Aziza Abdurauf qizi

4th-year student of English Philology

Annotation

This article analyzes the role and significance of borrowed words in Uzbek linguistics. It highlights the enrichment of the Uzbek vocabulary through internal and external sources, with particular attention to the contribution of loanwords to language development. The study also examines common Turkic words, native Uzbek derivatives, and lexical units borrowed from Tajik, Arabic, Russian, and European languages. The article scientifically explains the historical, social, and cultural factors influencing the process of lexical borrowing in the Uzbek language.

Keywords: borrowed words, lexicon, common Turkic words, Uzbek language, language development, international words, Arabic layer, Russian layer, vocabulary composition.

**O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA O‘ZLASHMA SO‘ZLARNING ROLI VA
AHAMIYATI**

Abdujabbarova Feruza Abdunazarovna Oriental Univeriseti Uzluksiz ta’lim
pedagogikasi kafedrasi dotsenti filologiya fanlari nomzodi

feruzaabdujabbarova@yandex.com

<https://orcid.org/0000-0002-9348-8484>

Farmonova Aziza Abdurauf qizi

Ingliz filologiyasi 4- kurs talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek tilshunosligida o‘zlashma so‘zlarning roli va ahamiyati tahlil qilinadi. O‘zbek tili lug‘at tarkibining ichki va tashqi manbalar asosida boyib borishi, ayniqsa, boshqa tillardan kirib kelgan so‘zlarning til taraqqiyotidagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, umumturkiy so‘zlar, o‘zbekcha yasalma so‘zlar hamda tojik, arab, rus va Yevropa tillaridan o‘zlashgan birliklarning leksik tizimdagi vazifasi misollar asosida ochib berilgan. Maqolada o‘zlashma so‘zlarning tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillar bilan bog‘liq jihatlari ilmiy asosda bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: o‘zlashma so‘zlar, leksika, umumturkiy so‘zlar, o‘zbek tili, til taraqqiyoti, internatsional so‘zlar, arabcha qatlam, ruscha qatlam, lug‘at tarkibi.

KIRISH

O‘zbek tili o‘zining ko‘p asrlik tarixiy taraqqiyoti davomida lug‘at tarkibini o‘z ichki manbalari¹ hisobiga boyitib, takomillashtirib keldi. Bunday qonuniyatga ko‘ra, o‘z qatlam negizlari asosida yangi so‘zlar yasaldi, mavjud so‘z ma‘nolari kengaytirildi, ba‘zi so‘zlarga qo‘shimcha vazifalar yuklandi, adabiy tilga xalq shevalaridan turli davrlarda, ehtiyojga ko‘ra, so‘zlar qabul qilindi.

O‘zbek tili lug‘at tarkibining boyishida ichki manba imkoniyatlari muhim asos hisoblanadi. Shunga qaramasdan, dunyodagi hech bir til o‘z ichki manbalarigagina tayanib ish ko‘rmaganidek, o‘zbek tili uchun ham faqat o‘z so‘zlari, o‘z qatlam boyligi va imkoniyatlarigina kifoya qilmaydi. O‘zbek tili lug‘at tarkibining boyish va takomillashuvida tashqi manba muhim rol o‘ynaydi.

Umuman har qanday til sof holda yashay olmaydi. Turli tillarning turli tarixiy sharoitlarda o‘zaro ma‘lum munosabatda bo‘lishi qonuniy holdir. Bunday munosabat aloqada bo‘lgan tillar rivojida ayniqsa uning lug‘at tarkibida ma‘lum izlari qoldirishi

¹ Shimoliy Afg‘oniston o‘zbeklari etnografik leksikasining tarixiy-etimologik xususiyatlari 2021 / Muhammad Humayun Nadin

mumkin. Shu sababli ham dunyodagi barcha tillar lug‘at tarkibidagi, jumladan o‘zbek tilining lug‘at tarkibidagi o‘zgarishlar uchun umumiy bo‘lgan ikki qonuniyat kuzatiladi²:

- 1) eskini yangi bilan almashtirish;
- 2) boshqa tillardan so‘z qabul qilish.

Demak, o‘zbek tilining lug‘at tarkibi o‘z taraqqiyotida ikki manbaga tayaqnadi:

- a) ichki manba;
- b) tashqi manba.

ADABIYOTLAR SHARHI

O‘zbek tilshunosligida o‘zlashma so‘zlar masalasi uzoq yillardan buyon tilshunos olimlar tomonidan ilmiy jihatdan tadqiq etib kelinmoqda. Til lug‘at tarkibining boyishi, xalqaro madaniy va ijtimoiy aloqalarning kuchayishi natijasida o‘zlashma birliklarning til taraqqiyotidagi o‘rni yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, o‘zbek tili leksikasining shakllanishida arab, fors-tojik, rus va Yevropa tillaridan kirib kelgan so‘zlarning tutgan o‘rni alohida e‘tiborga loyiqdir.

A. Hojiyev o‘zining “O‘zbek tili leksikologiyasi” asarida o‘zbek tili lug‘at tarkibini tarixiy va genetik jihatdan tahlil qilib, o‘zlashma qatlam tilning semantik imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim omillardan biri ekanligini ta’kidlaydi. Olimning fikricha, o‘zlashma so‘zlar tilning nominativ ehtiyojlarini qondirish bilan birga, ilmiy-uslubiy va ijtimoiy-siyosiy terminologiyaning shakllanishida ham muhim rol o‘ynaydi.

Sh. Rahmatullayev “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” nomli tadqiqotida o‘zbek tili leksikasining shakllanish bosqichlarini yoritib, arabcha va forsha qatlamning tarixiy taraqqiyotdagi o‘rniga alohida to‘xtaladi. U o‘zlashma so‘zlarning fonetik va morfologik moslashuv jarayonlarini ham ilmiy asosda izohlaydi.

A. Abduazizov til va jamiyat munosabatlarini tahlil qilar ekan, tillararo aloqalar natijasida yuzaga keladigan leksik o‘zgarishlarni tabiiy lingvistik hodisa sifatida baholaydi. Olimning qarashlariga ko‘ra, o‘zlashma so‘zlar xalqning madaniy, siyosiy va

² Adabiy tilning shakllanishida uslublar taraqqiyoti 2021 / Sarvinoz Sayid qizi Sharipova

iqtisodiy taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular tilning kommunikativ imkoniyatlarini boyitadi.

N. Mahmudov “Til va jamiyat” asarida tilning ijtimoiy tabiatini ochib berar ekan, globalizatsiya sharoitida xorijiy tillardan kirib kelayotgan birliklarning o‘zbek tiliga ta’sirini tahlil qiladi. Muallif internatsional so‘zlarning zamonaviy kommunikatsiya va ilm-fan taraqqiyotidagi ahamiyatini alohida qayd etadi.

A. Nurmonov o‘zbek tilshunosligi tarixiga bag‘ishlangan tadqiqotlarida o‘zlashma qatlamning shakllanish tarixini o‘rganib, turli davrlarda o‘zbek tiliga kirgan birliklarning lingvistik xususiyatlarini ko‘rsatadi. Olim o‘zlashma so‘zlarning til tizimiga moslashishida tarixiy omillarning muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi.

P. Nazarovning “O‘zbek tiliga o‘zlashgan so‘zlar xususida” nomli maqolasida o‘zlashma birliklarning semantik va funksional jihatlari tahlil qilinadi. Muallif o‘zbek tilidagi o‘zlashmalarni manba tiliga ko‘ra tasniflab, ularning nutqdagi faolligini ilmiy misollar asosida ko‘rsatadi.

Shuningdek, Sharipova S. hamda Muhammad Humayun Nadimning ilmiy ishlari o‘zbek tili leksikasining tarixiy-etimologik shakllanishi va uslubiy taraqqiyotini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotlarda o‘zlashma qatlamning xalq tarixi, madaniyati va etnik aloqalar bilan bog‘liqligi yoritilgan.

Umuman olganda, o‘zbek tilshunosligida o‘zlashma so‘zlar masalasi til taraqqiyoti, lug‘at boyligining kengayishi va milliy tilning zamonaviy rivojlanish jarayonlari bilan uzviy bog‘liq holda tadqiq etib kelinmoqda. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘zlashma so‘zlar o‘zbek tilining leksik tizimida muhim o‘rin egallab, tilning kommunikativ va nominativ imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda o‘zbek tilshunosligida o‘zlashma so‘zlarning roli va ahamiyatini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

JOURNAL OF PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH VOLUME-1, ISSUE-5, 2026

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini o'zbek va xorijiy tilshunos olimlarning leksikologiya, etimologiya, sotsiolingvistika hamda tillararo aloqalar masalasiga bag'ishlangan ilmiy qarashlari tashkil etdi.

Tadqiqot davomida tarixiy-qiyosiy metod orqali arab, fors-tojik, rus va Yevropa tillaridan o'zlashgan birliklarning kelib chiqishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilindi, leksik-semantik tahlil metodi orqali o'zlashma so'zlarning ma'no xususiyatlari, semantik o'zgarishlari hamda nutqdagi funksional vazifalarini o'rganishda foydalanildi.

Tadqiqot materiali sifatida o'zbek tilshunosligiga oid ilmiy adabiyotlar, lug'atlar, maqolalar hamda zamonaviy ommaviy axborot vositalarida uchraydigan o'zlashma birliklardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Demak, o'zbek tili leksik tarkibidagi so'zlar genetik jihatdan faqatgina qadimiy turkiy qabila tillari leksikasiga (umumturkiy so'zlarga) borib taqalmaydi. Unda o'z qatlam so'zlaridan tashqari boshqa tillardan turli davrlarda qabul qilingan so'zlar ham mavjud.

O'zbek xalqi qardosh bo'lmagan tojiklar bilan qadimdan aloqada bo'lgan. Shu tarixiy sabablar bilan bog'liq holda arab, ruslar bilan aloqada bog'lagan. Hozirgi davrga kelib bir qancha xorijiy davlatlar bilan do'stona aloqalar o'rnatgan. Bular o'zbek tili leksikasiga ko'plab so'zlarning o'zlashishiga sabab bo'lmoqda.

Hozirgi o'zbek tili leksikasi tarixiy jihatdan ikki qatlamga ajratiladi:

1. O'z qatlam.
2. O'zlashgan qatlam.

O'z qatlam. O'z qatlamga umumturkiy so'zlar va o'zbekcha so'zlar kiradi.

1. Umumturkiy so'zlar. Ko'pchilik turkiy xalqlar tilida qo'llanadigan, barcha turkiy tillar uchun umumiy bo'lgan so'zlar umumturkiy so'zlar deyiladi. Bu so'zlar turkiy qabilalarning goh qo'shilishi, goh ajralishi natijasida yuzaga kelgan, hozirda turkiy xalqlar deb nomlanadigan kishilar tiliga mansub so'zlardir. Oltoy tillar oilasining

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

turkiy guruhida (turkumida) 24 ta til: o‘zbek, qozoq, uyg‘ur, boshqird, qirg‘iz, qoraqalpoq, turkman, ozarbayjon, nog‘ay, tatar, chuvash, yoqut, tuva, shor, qoraim, qomiq, gagauz, xakas, balqar, oyrot, karagas, turk, qorachoy, oltoy turklari tillari mavjud.

Umumturkiy so‘zlar hozirgi o‘zbek tili leksikasining asosiy qismini, deyarli yarmini tashkil qiladi.

Umumturkiy so‘zlar turli sohalarga oid bo‘lib, ularga narsa-shaxs, belgi, miqdor, harakat, his-tuyg‘u bildiradigan so‘zlar kiradi: kishi, oyoq, qo‘l, bosh, ko‘z, qosh, qizil, ko‘k, yashil, oq, bir, ikki, uch, to‘rt, o‘n, kel, tur, yot, o‘tir, o‘l, ur, yaxshi, yomon, sen, u, biz, siz, ular, asta, sekin, tez kabi.

2. O‘zbekcha so‘zlar. O‘zbek tili sharoitida o‘zbek tili va boshqa til elementlari asosida yaratilgan so‘zlar o‘zbekcha so‘zlar deyiladi. O‘zbekcha so‘zlar o‘zbek tilining o‘z ichki imkoniyatlari asosida, o‘z qonuniyatlari asosida yaratiladi. Bunda quyidagi holatlar kuzatiladi:

1. Asli o‘zbekcha so‘zlarga shu tildagi so‘z yasovchi qo‘shimchalar yordamida hosil qilingan so‘zlar: ter+im+chi, bir+lash+ma, qo‘l+lan+ma, o‘t+kaz+gich, tur+g‘un, bola+larcha.

2. Boshqa tildan o‘zlashgan so‘zlarga o‘zbek tilidagi yasovchi qo‘shimchalarni qo‘shish bilan yasalgan so‘zlar: a) tojikcha so‘zlardan yasalgan so‘zlar: mard+lik, jang+chi, do‘st+lik, pul+siz; b) arabcha so‘zlardan yasalgan so‘zlar: rahbar+lik, qimmat+li, shifo+la+moq, nifoq+chi, nomus+li; v) ruscha-internotsional so‘zlardan yasalgan so‘zlar: sport+chi, razvedka+chi, beton+la+moq, ekskavator+chi.

3. Boshqa tillardan kirgan yasovchi qo‘shimchalar yordamida o‘z va o‘zlashma so‘zlardan hosil qilingan so‘zlar: til+shunos, mehnat+kash, chizma+kash, kitob+xon, ilm+iy, vagon+so‘z va boshqalar.

O‘zlashgan qatlam. Hozirgi o‘zbek tilining lug‘at tarkibiga tarixiy sabablarga ko‘ra boshqa tillardan ko‘plab so‘zlar kirib kelgan. O‘zbek tiliga boshqa tillardan kirib

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

kelgan soʻzlar oʻzlashgan soʻzlar (olinma soʻzlar) deb yuritiladi. Oʻzlashgan soʻzlar uygʻur, tojik, arab, rus, nemis, fransuz, ispan, ingliz va boshqa tillarga oid.

Oʻzbek tiliga boshqa tillardan kirib kelgan soʻzlarni quyidagi qatlamlarga boʻlish mumkin³:

1. Tojikcha soʻzlar: osmon, oftob, bahor, baho, barg, daraxt, mirob, dasta, bemor, gisht, dasht, xonadon, shogird, xaridor, mard, kam, chala, balki, agar, ham kabi.

2. Arab tilidan oʻzlashgan soʻzlar. Arabcha soʻzlar oʻzbek tiliga VII-VIII asrlardan boshlab kirgan. Bu hol arablarning Markaziy Osiyoni bosib olishi bilan bogʻliq. Kitob, maktab, xalq, maorif, shoir, maʼno, ilhom, kasb, qassob, sanʼat, asbob, bino, imorat, ovqat, gʻalla, fil, parranda, hasharot, inson, odam, oila, amma, xola, dimogʻ, idora kabi.

3. Ruscha-internotsional soʻzlar. XIX asrning 2-yarmidan Markaziy Osiyo, jumladan, Oʻzbekiston chor Rossiyasining mustamlaka mamlakatiga aylandi. Rus tilining oʻzbek tiliga taʼsiri shu davrdan boshlandi. Rus tilidan, rus tili orqali boshqa tillardan koʻplab soʻzlar oʻzlashdi.

Oʻzbek tiliga rus tilidan va rus tili orqali Evropa xalqlari tillaridan (fransuz, italyan, nemis, ingliz, ispan) soʻz kirishi ikki tarixiy davrni oʻz ichiga oladi⁴:

1. XIX asrning 2-yarmidan XX asrning boshlarigacha boʻlgan davr.(1917 yildan keyingi davr).

Rus tilidan soʻzlar ikki yoʻl bilan oʻzlashdi:

1. Rus ishchilari, ustalari, rus askarlari, chinovniklarining mahalliy aholi bilan turli xildagi aloqalari bilan ogʻzaki nutq orqali: chilon (chlen), adbakat (advokat), apisor (ofitser), iskalat (sklad), axran (oxrana), choynay (choynak) kabi.

2. Matbuot orqali: ayrapilan (aeroplan), pabrik (fabrika), poshta (pochta), zovut (zavod), uez (uezd), kridit (kredit), banka (bank), veksil (veksil) kabi.

³ Назаров Пўлат Жўрамуродович, Ўзбек тилига ўзлашган сўзлар хусусида. Хорижий филология №4, 2019 йил – В.55

⁴ Алиев А., Содиқов Қ, Ўзбек адабий тили тарихидан. Тошкент “Ўзбекистон”1994. –Б. 26.

JOURNAL OF PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH VOLUME-1, ISSUE-5, 2026

Rus tili orqali kirgan soʻzlarning baʼzilari dunyodagi koʻpgina xalqlarning tilida tovush tomoni deyarli oʻzgartirilmay ishlatiladigan xalqaro soʻzlardir. Ular, odatda, internotsional (baynalminal) soʻzlar deb yuritiladi. Oʻzbek tiliga oʻzlashgan internotsional soʻzlar tarixiy jihatdan quyidagi tillarga mansub:

1. Rus tiliga: sudya, samolyot, stol, stul, tok, ruchka kabi.
2. Lotin tiliga: reviziya, nota, metall, refleks, rezina, general, kapital, kanal, plan, direktor, radio kabi.
3. Grek tiliga: grammatika, pedagog, talant, tezis, kafedra, poeziya, poema, metr, neft, taktika, parallel kabi.
4. Nemis tiliga: raketa, kran, shaxta, rolik, politsiya kabi.
5. Ingliz tiliga: chempion, futbol, dollar kabi.
6. Frantsuz tiliga: roman, palto, serjant, ministr, bank kabi.

Rus tili va rus tili orqali boshqa tillardan kirgan soʻzlar ijtimoiy-siyosiy hayotga, sanoat, qishloq xoʻjaligi, fan-texnika, madaniy-oʻqituv, sanʼat, savdo, sport, harbiy sohaga doir⁵.

Hozirgi Yevropa tillaridan soʻzlar bevosita aloqalar orqali oʻzlashmoqda. Masalan, oʻz navbatida soʻzlar oʻzbek tilidan rus tiliga ham oʻzlashmoqda: oʻrik, anjir, somsa (uryuk, injir, samsa) kabi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oʻzlashma soʻzlar oʻzbek tili lugʻat tarkibining muhim va ajralmas qismini tashkil etadi. Tilning tarixiy taraqqiyoti davomida boshqa xalqlar bilan olib borilgan siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ilmiy aloqalar natijasida oʻzbek tiliga koʻplab xorijiy birliklar kirib kelgan. Ayniqsa, arab, fors-tojik, rus hamda Yevropa tillaridan oʻzlashgan soʻzlar tilning leksik boyligini kengaytirib, yangi tushuncha va terminlarni ifodalash imkoniyatini yaratgan.

Oʻzlashma soʻzlar nafaqat lugʻat tarkibini boyitadi, balki tilning kommunikativ,

⁵ Алиев А., Содиқов Қ. Ўзбек адабий тили тарихидан. Тошкент “Ўзбекистон” 1994. –Б. 20.

nominativ va uslubiy imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Shu bilan birga, o‘zlashma birliklar o‘zbek tilining ichki qonuniyatlariga moslashib, fonetik, morfologik va semantik jihatdan milliy til tizimining tarkibiy qismiga aylangan.

Bugungi globallashuv davrida fan-texnika, axborot texnologiyalari va xalqaro munosabatlarning rivojlanishi natijasida o‘zlashma so‘zlarning kirib kelish jarayoni yanada faollashmoqda. Bu esa tilshunoslikda o‘zlashma qatlamni ilmiy jihatdan o‘rganish, ularning me‘yoriy qo‘llanishini belgilash hamda milliy til taraqqiyotidagi o‘rnini aniqlash zaruratini kuchaytiradi.

Demak, o‘zlashma so‘zlar o‘zbek tilining rivojlanishida muhim omillardan biri bo‘lib, ular tilning boyishi, zamonaviylashuvi va xalqaro ilmiy-madaniy maydondagi imkoniyatlarining kengayishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Алиев А., Содиқов Қ. Ўзбек адабий тили тарихидан. – Тошкент: Ўзбекистон, 1994.
2. Назаров Пўлат Жўрамуродович. “Ўзбек тилига ўзлашган сўзлар хусусида.” // Хорижий филология, №4, 2019. – Б. 55–59.
3. Sharipova S. Adabiy tilning shakllanishida uslublar taraqqiyoti. – Toshkent, 2021.
4. Muhammad Humayun Nadim. Shimoliy Afg‘oniston o‘zbeklari etnografik leksikasining tarixiy-etimologik xususiyatlari. – 2021.
5. Ҳожиев А. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1981.
6. Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Университет, 2006.
7. Абдуазизов А. Тилшунослик назариясига кириш. – Тошкент: Шарқ, 2010.
8. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2002.
9. Jamolxonov H. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Talqin, 2005.
10. Mahmudov N. Til va jamiyat. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2013.

